

אוניברסיטת תל-אביב

צומת המזרח התיכון

מרכז משה דיין ללימודי
המזרח התיכון ואפריקה

עורכים: פרופ' עפרה בנג'ו וד"ר הראל חורב כרך 2 גיליון מס' 8, 5 באוגוסט 2012

בציפייה לתמונת ניצחון מדמשק

פרופ' אייל זיסר

לרגע אחד, באמצע חודש יולי, נדמה היה כי במערכה הניטשת בסוריה זה למעלה משנה וחצי נפלה הכרעה וכי משטרו של בשאר אל-אסד הגיע לקיצו. היה זה ביום רביעי ה-18 ביולי 2012 בשעות הצהריים המוקדמות עת החלו מסתננות ידיעות מהבירה הסורית אודות פיגוע שהתרחש במקום מושבה של הלשכה לביטחון לאומי, קודש הקודשים של המערכת הביטחונית הסורית; פיגוע בו חוסלו בכירי המערכת הצבאית והביטחונית של סוריה שפיקדו עד לרגע מותם על המאבק במתקוממים נגד המשטר הסורי. מדובר בשר ההגנה, דאוד ראג'חה, ראש התא לניהול המשבר, חסן תורכמאני וסגן שר ההגנה וגיטו של הנשיא בשאר אל-אסד, אצף שוכת. בפיגוע נפצעו גם ראש הלשכה לביטחון לאומי, הישאם אח'יתאר, שמת יומיים לאחר מכן מפצעיו וכן שר הפנים, מוחמד שעאר שהיה היחיד ששרד את הפיגוע.

הפגיעה בראשי המשטר הסורי לוותה במתקפה על דמשק על ידי קבוצות חמושות, שחלקן משתייך לצבא הסורי החופשי. החמושים הצליחו להשתלט על כמה מרובעי העיר, ובהן רובע אל-מידאן, ולרגע התקבל הרושם כי דמשק עומדת ליפול בתוך שעות או ימים לידי המורדים. כמה ימים לאחר מכן פתחו המורדים במתקפה על העיר חלב, העיר השנייה בחשיבותה במדינה, ואף הצליחו להשתלט על חלקים גדולים ממנה. במקביל נמסר כי בידי המורדים עלה גם להשתלט על מעברי הגבול שבין סוריה לבין טורקיה ועיראק. ולבסוף, מסוריה דווח כי האוכלוסייה הכורדית בצפונה ובמזרחה של המדינה (כ-10% מכלל תושבי סוריה) שישבה עד לאותה העת על הגדר פרקה עול וניתקה עצמה מן המשטר הסורי, אולי בניסיון לכונן אוטונומיה כורדית בצפונה של סוריה, הגם שהכורדים נמנעו מלהצטרף עדיין באופן רשמי לשורות המורדים.

התפתחויות דרמטיות אלו באו על רקע התגברות תופעת העריקה משורות המשטר - הן מן הצבא והן מזרועות הממשל האחרות. כך לדוגמה בראשית יולי 2012 ערק לפריז יחד עם כמה מבני

משפחתו מנאף טלאס, בנו של שר ההגנה לשעבר, מוצטפא טלאס, שכיהן כמפקד חטיבה ביחידת משמר הרפובליקה ונודע בקרבתו האישית לבשאר אל-אסד. לראשונה ניבעו סדקים גם בסגל הדיפלומטי הסורי כאשר שגרירים סורים בעיראק, קפריסין, איחוד האמירויות הערביות ובריטניה, הכריזו כי הם חדלים מלייצג את המשטר בדמשק. וכך, מה שנראה בתחילת ההתקוממות בסוריה כטפטוף דליל ולא משמעותי הפך לשיטפון, כשהכל מנסים לחלץ עצמם מן הספינה הטובעת.

חשיבותו של רצף אירועים זה נעוץ בעובדה שלאורך השנה וחצי האחרונות מאז פרצה ההתקוממות בסוריה היה קצב התפשטותה לרחבי המדינה איטי ומדורג וקשה היה להצביע על נקודות מפנה דרמטיות בה. תחת זאת מדובר היה בהידרדרות הדרגתית ואיטית, הגם שעקבית ובכיוון אחד, של המצב הביטחוני במדינה ובהיחלשות שיטתית בכוחו של המשטר. המהפכה הסורית נעדרה אפוא את אותה תמונת ניצחון דוגמת תמונתם של מיליוני המפגינים הגודשים את כיכר אל-תחריר בלב קהיר, תמונת ניצחון שבישרה כי הקרב במצרים הוכרע וכי משטרו של מובארכ הגיע לסוף דרכו.

מכאן שחשיבותם של אירועי השבועות האחרונים בסוריה הייתה נעוצה בכך שהיוו סמל וסימן לבאות עבור המורדים, המשטר ותומכיו, הקהילה הבינלאומית, ובעיקר הרוב הדומם, אשר המשיך לשבת על הגדר ולא נקט עמדה לאורך החודשים שחלפו. ואומנם, אין ספק שההתקוממות בסוריה נכנסה באמצע יולי 2012 לשלב חדש העשוי להתברר כשלב ההכרעה במערכה על סוריה.

השלב הראשון של ההתקוממות בחודשיה הראשונים, שלב מחאת האיכרים, התמצה בהפגנות המוניים ביישובים בפריפריה ובמרחב הכפרי, אך גם בכמה מן הערים הגדולות. הפגנות אלו כמעט שפסקו נוכח השימוש המסיבי ואף הברוטלי שעשה המשטר הסורי בצבא כדי לדכא את המפגינים. **השלב השני**, שראשיתו בקיץ של השנה החולפת, התאפיין בהתרחבות המחאה לערים הבינוניות במרכז המדינה, חמאה וחומץ, ואף לפאתי הערים הגדולות, דמשק וחלב. בשלב זה בלטה פעילותן של קבוצות חמושות המורכבות חלקן מעריקים מן הצבא וחלקן מכפריים, שהחלו פועלות, לרוב על בסיס מקומי ולא באופן עקבי, נגד מחסומים ונקודות ביקורת, תחנות משטרה ובסיסי צבא.

כיום המחאה נכנסה לשלב חדש. כוחם של המורדים התעצם ומדובר על פי ההערכות בעשרות אלפי חמושים בכל רחבי המדינה, הגם שהם אינם תמיד תחת הנהגה או פיקוד מאוחדים. המורדים השתלטו על חלקים גדולים מהמרחב הכפרי, בעיקר במזרח המדינה (אזור הג'זירה), שם מצויים שדות הנפט של סוריה שהיוו מרכיב חשוב בכלכלתה ערב פרוץ המהומות, בצפונה של המדינה (אדליב וחלב), באזורי חומץ וחמאה, בסביבתה הכפרית של דמשק, ובחוראן בדרומה של

המדינה. כוחות אלו תוקפים באופן שיטתי את יחידות הצבא ולאחרונה החלו אף מנסים כוחם בהשתלטות על המרכזים העירוניים הגדולים, חומץ, חלב ודמשק. עם זאת, הצלחת הצבא הסורי לדחוק את רגליהם של המורדים מדמשק מעידה כי צבא המורדים נמצא רק בראשית דרכו. לעת עתה מדובר בעיקרו של דבר בקבוצות חמושות, אף שחלקן מורכב מעריקים מן הצבא, והן אינן מסוגלות עדיין לנהל מערכה צבאית רחבת היקף, אלא בעיקר תקיפות נקודתיות ומקומיות של מטרות מוגבלות.

ניתן להתבונן על המתחולל בסוריה ועל מה שעשוי להתרחש בה בעתיד הנראה לעין בשני אופנים: מחד גיסא, מבט על מה שהתרחש לאורך השנה וחצי האחרונות מלמד על מגמה עקבית וברורה של התפוררות המדינה הסורית ובעיקר של משטר הבעת' בראשות בשאר אל-אסד. משטר זה הולך ומאבד את התמיכה שממנה נהנה וממילא את אחיזתו ושליטתו במדינה. נוכח זאת יש הטוענים כי המשך המגמה הנוכחית יביא, במוקדם או במאוחר, את המשטר הסורי לסופו.

מאידך גיסא, נכון לשעת כתיבת שורות אלו ניצב עדיין המשטר על שתי רגליו, למרות השחיקה המתמשכת והעקבית בכוחו, והוא נהנה עדיין מתמיכתם של בסיסי הכוח עליהם נשען מאז פרוץ המשבר. על אלה נמנים בראש ובראשונה קואליציית המיעוטים של בני העדות העלוויות, הדרוזית והנוצרית, המהווים כשליש ויותר מאוכלוסיית המדינה ושמשקלם בצבא גבוה אף יותר. שנית, הצבא והבירוקרטיה הממשלתית, הניצבים מאחורי המשטר עדיין, וזאת חרף מגמת העריקה הגוברת, כוחם עודו במוותנם: המפקדים הבכירים עדיין לא ערקו, אף יחידה צבאית עדיין לא התפרקה או ערקה, ועשרות אלפי חיילים ממשיכים לפעול נגד המורדים. לבסוף, מעמדות הביניים בערים הגדולות עודם יושבים על הגדר ונראה שעדיין אינם מעוניינים בנפילת המשטר, הגם שבקרבתם כבר רוחשים הקולות הקוראים להסתלקותו של בשאר כצעד הכרחי ובלתי נמנע בדרך להביא את המשבר בסורי לסימו. שהרי בעיני אלו המשך המצב הנוכחי גרוע אף יותר מחוסר היציבות והכאוס העלולים להשתרר בסוריה במקרה של נפילת המשטר. מעניין לציין כי החמושים שהשתלטו על כמה מחלקיה של דמשק באו מחוץ לעיר, דהיינו מאזורי הכפר וערי המחוז שלה. כשחדרו אלה לעיר נמנעו התושבים מלהצטרף אליהם והעדיפו להישאר בבתיים או להימלט למקומות מסתור. חלקם אף הרחיקו עד לבנון. בכל מקרה, תושבי דמשק לא יצאו לגדוש את הכיכרות בתמיכה במורדים. מכאן, אגב, חשיבות המאבק על העיר חלב שבה עשויה התמונה להיות שונה.

לסיכום, המשטר הסורי איבד הרבה מכוחו במהלך חודשיה הארוכים של ההתקוממות נגדו, אבל מתנגדיו מתקשים לצבור כוח מספיק כדי שיהוו אלטרנטיבה אפקטיבית לו. עם זאת,

ההתפתחויות בשבועות האחרונים מלמדות כי אירוע דרמטי, דוגמת מתקפת המורדים על דמשק או הפיגוע הקשה בראשי המערכת הביטחונית הסורית, יכול להביא לתפנית במצב במדינה שלה מייחלים רבים בסוריה ומחוצה לה. בהעדרה של תפנית שכזו, תוסיף סוריה לדשדש במלחמת אזרחים שבה יגבר מי שיצליח לשמור על כוחו ולהחזיק מעמד לאורך שלביה הארוכים של המערכה.

במידה והינך מבקש להכנס באופן קבוע לרשימת התפוצה של מאמרי "צומת המזה"ת" אנא

Dayancen@post.tau.ac.il - שלח הודעה ל-

הנך נמנה על רשימת התפוצה של מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה. אם ברצונך שלא להימנות עליה אנא שלח דוא"ל לכתובת listserv@listserv.tau.ac.il עם הכותרת "unsubscribe dayan-center".